

PLATON VE ARİSTOTELES FELSEFELERİNDE GERÇEKLIK ALGISINA DAİR KISA BİR İNCELEME A BRIEF EXAMINATION OF THE PERCEPTION OF REALITY IN PLATO AND ARISTOTLE'S PHILOSOPHIES

Adem ÖKTEN*

Öz

Felsefi etkinliği Antik Yunan dünyası ile başlatmak bir gelenek olmuştur. Ancak felsefi düşüncenin izleri önceki dönemlerde de net bir şekilde görülmektedir. Burada Antik Yunan dünyasını öne çıkaran unsur oradaki filozofların doğaya bakışıdır. Bu bakış fayda sağlamayan bir bilgi arayışına yönelik felsefi ve zihinsel bir bakıştır. Platon ve Aristoteles felsefelerinde bu bakışın zirveye ulaştığını söylemek mümkündür. Onlar değişen dünyanın arkasında duran temel ilkeleri felsefi olarak incelemeye hayatlarını adanmışlardır. Onların bu tavrı her şeyden önce şüphecilğe karşı olumsuz bir tepkidir.

Platon ve Aristoteles felsefeleri her zaman yeniden değerlendirmeye imkân veren bir içeriğe sahiptirler. Çağımızın sorunlarına yakından baktığımızda onların felsefelerinin önceliği kendini açıkça hissettirecektir. Bu nedenle, her ne kadar sıradan biri için onların iddiaları son derece güç olsa da, bugün bile birçok düşünür tarafından felsefe tarihinin gerisinde duran iki büyük filozof olarak kabul edilirler. Her iki filozof da evrensel hakikate ulaşmak için aklın değişen dünya karşısında kendini konumlaması gerektiğine inandılar. Onlara göre, sadece bu koşul altında bir gerçeklik algısına ulaşmamız söz konusu olabilecektir. Peki, onların bakışı içinde gerçeklik algısı nasıl ifade edilmektedir? Platon'un idealizmi ve Aristoteles'in realizmi bu konuda bize çok önemli ipuçları sunarlar. Bu çerçevede, çalışmamızda, İlkçağ Yunan felsefesinin bu önemli iki filozofunun gerçekliğe dair algıyı nasıl ele aldıklarını göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Gerçeklik, Duyum, Algı, Bilgi, Gerçeklik Algısı.

Abstract

That philosophical activity is to start with the Ancient Greek world has been a tradition. However, the traces of philosophical thought can be clearly seen in the previous periods. Here, the element which brings the Ancient Greek world forward is philosophers' outlook on the nature. This is a philosophical and mental outlook for the search of knowledge which does not benefit. It is possible to say that this view has reached its peak in Plato and Aristotle's philosophies. They devoted their lives to philosophically examining the fundamental principles which stand behind the changing world. First of all, their attitude is a negative reaction to skepticism.

Plato and Aristotle's philosophies always have a content that allows re-evaluation. When we take a closer look at the problems of our age, the priority of their philosophies will be clearly felt. Therefore, although it is pretty difficult to understand their claims for an ordinary man, they are still regarded by many thinkers as the two great philosophers who support the history of philosophy. Both philosophers believed that reason must position itself in opposite the changing world to achieve the universal truth. According to them, only under this circumstance can we reach a perception of reality. Well then, how is the perception of reality expressed in their view? Plato's idealism and Aristotle's realism provide us with the most important clues. Within this framework, in our study, we will try to show how these important philosophers of Ancient Greek philosophy deal with the perception of reality.

Keywords: Reality, Sensation, Perception, Knowledge, Perception of Reality.

I. Giriş

"Gerçek nedir?" ve "nasıl bir gerçeklik içinde yaşıyoruz?" sorularına dair yanılı bir bakış içinde olan birinin konumu, elbette ki, bu sorulara doğru çözümleme uğraşı içinde olan birinden daha problemlidir. Bildiğimizi düşündüğümüz her konu üzerinde aynı zamanda, farkında olarak veya olmayarak, o bilgiye ilişkin inancı da taşıyoruz. Bilginin doğruluğu tartışma konusu olduğunda, onun ifade ettiği önermenin zihinsel veya olgusal bağlamda uygunluğuna bakılması onları denetleme yollarından ikisine karşılık gelir. Daha farklı doğruluk yöntemleri olsa da sonunda bütün bilgi önermelerini ya kendi içlerindeki zihin içi tutarlılık denetlemesine ya da olgusal düzlemde doğrulama yoluna gideriz. "Doğrulama gerçeği bize ne ölçüde verir?" sorusu tartışmaya açık bir soru olsa da, gerçeği doğru tahlil etme bakımından doğru ile yanlışın birbirinden net bir şekilde ayırt edilmesi gerekir. Buradaki ayrımı derinleştirme insanlığın yeryüzündeki serüveninde önemli bir yere sahiptir. Çünkü en ilkel düzeyde onun hayatta

* Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

kalmasını sağlayan ilk koşul, kendisine ve çevresine dair doğru ve yanlış bilgilere ulaşabilmesidir. Başlangıç düzeyinde bu durum insanoğlunu gerçeğe yaklaştırmaya da, genellikle, o, ilk cümlede ifade ettiğimiz soruların – ki bu sorular için düşünmenin kendine dönerek bir ilerleme kaydetmesi gerekir – çözümünde de benzer bir tavır içinde olmuştur. Bu nedenle filozoflar ‘değişenin içinde değişmeden kalan nedir?’ sorusu çerçevesinde ‘oluş problemi’ni ele alırken öncelikle bunu doğruyu yanlıştan ayırt etmek adına yapmışlardır. Gerçeği yani değişmeden kalanı arama aynı zamanda onun bilinebilme imkânını da soruşturmadır. Böyle bir soruşturma da evrenin ne olduğunu araştırma anlamına gelir, çünkü değişmeden kalan evrenin açıklayıcı parçası olandır, tözdür. Bir bakıma bilgelik denilen de budur, görünüşün ardındaki gerçeği, tözü kavrayabilmektir. Görünüş ve gerçek ayrımının arkasında yatan da budur. Görünüş gerçek birbirinden farklıdır ve bilgeliğin belki de ilk kriteri görünüşün arkasına uzanabilmektir. Russell *Mistisizm ve Mantık* başlıklı çalışmasında bu yolu net olarak olumsuz gösterir. “Gizemcinin başlangıçtaki olumsuz yönü, daha üstün bir bilgelige girişin, duyular yoluyla edinilen bilgiden kuşkulanmakla hazırlanabileceği görüşüdür. Bu olumsuz deneyi bilen çoğu kişi daha öteye gitmez; oysa gizemci için ise daha yetkin bir dünyanın girişidir bu.” (Russell, 1972, 16). Görünüşün, aslında/gerçekte öyle olmadığına dair bir şüphe itici bir güç yaratır, kimileri bu gücü sorundan uzaklaşmak için kullanır kimi de gerçeğin ne olduğunu araştırmak için kullanır. Russell için olumsuz görünen bu güç, felsefe tarihinde çoğu zaman gerçeği aramanın bir parçası olarak karşımıza çıkmıştır.

Görünüşün ardındaki gerçeklik arayışı çağlara göre farklılıklar göstermesine rağmen hemen hemen değişmeyen ortak nokta, her görüşün Platon ve Aristoteles ile bir hesaplaşma içinde olmasıdır. Bu çalışma gerçeğin ne olduğunu arayan bu iki filozofun gerçeklik algısına ilişkin görüşlerinin kısa bir incelemesidir. Platon ve Aristoteles’in bu konudaki düşünceleri, çağlar boyu soruna iki farklı yaklaşımının beslendiği kaynak olmuştur.

II. Platon ve İdealar Kuramı

Felsefenin başlangıç zamanlarından¹ bu yana felsefe büyük sorular üzerine düşünme etkinliği, filozoflar ise kendilerini büyük sorulara adanmış kişiler olarak anlaşılmıştır. Genel bir ifade ile değerlendirdiğimizde felsefe, hem gerçekliğin kendisinin ne olduğunu hem de zihin (düşüncenin olduğu kadar aynı zamanda beden, dilin ve kültürün) ve gerçeklik arasındaki bağlantıyı konu edinmektedir. O halde, kaçınılmaz bir biçimde, şöyle sorular karşımıza çıkmaktadır: ‘Gerçeklik kendisinde nasıl bir doğaya sahiptir?’, ‘gerçekliğe dair doğru bilgiye nasıl ulaşabiliriz?’, ‘gerçekliğin kendisinde ne olduğuna dair edindiğimiz bilgilerin onunla ilişkimizdeki önemi nedir?’, ‘gerçeklik veya varoluş objenin bir özelliği midir?’ Felsefenin bu ve benzeri sorularının arkasında insanoğlunun dünya ile ilişkisinin doğasını açıklığa kavuşturma arayışı vardır. İnsanoğlu duyuları, algıları, duyguları, inançları, tavırları ve zihinsel yetileriyle nasıl gerçekliğin içerisinde? Onun için bu gerçekliğin ne olduğunu araştırmak kaçınılmazdır. Bu anlamda ‘gerçeğin ne olduğunu araştırmak’ insanlık tarihi ile beraber giden bir araştırma sürecine işaret etmektedir. Felsefi düşüncenin en yüksek noktasına ulaştığı kültürlerin başında gelen Antik Yunan dünyasının ‘bilgelik’ sevgisine de böyle bir arayışın yön verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Gerçeklik kavramı, felsefi araştırma içerisinde, ilk anlamıyla, şeylerin zihnin dışındaki varoluşuna işaret eden içeriği ile karşımıza çıkmaktadır. Kavramın bu yaygın kullanımı bile, tek başına, felsefenin gerçeklik konusu ile ilişkisine dair bize önemli ipuçları sunmaktadır. Doğa filozofları veya Miletli filozoflar olarak anılan Antik Yunan filozofları doğaya bilimsel bir merak ile yaklaşmışlardır. Guthrie, Miletli filozofların sorularını şöyle sıralar: “Görünürde karışık ve düzensiz olan bu dünya daha basit ilkelere indirgenebilir mi, aklımız böyle ilkelerle dünyanın ne olduğunu ve nasıl işlediğini kavrayabilir mi? Dünya nelerden meydana gelir? Değişim nasıl meydana gelir? Niçin şeyler doğar ve büyür, sonra da bozulup ölür? Gündüzle gecenin, yazla kışın birbirini izlemesi nasıl açıklanabilir?” (Guthrie, 2003, 58). O dönem için “bilimsel bir merak” ifadesi ne anlama geliyordu? Denkel’e göre, “6. yy’ın Eski Yunanlıları, evreni öncelikle algıda gördüğü biçimiyle açıklamaya çalışmışlardır.” (Denkel, 2003, 18). Algıda görünenin gerçek dünyadan farklı olabileceğine dair bir felsefi kuşkunun henüz olmadığı bir dönem için, algıdaki görünüşte bir nitelikler yığını olan dünyayı algılamaya çalışan insan, başlangıçta nesnelere, değişimi ve düzenliliği ayırtabilir (Denkel, 2003, 18). Antik Yunan felsefesinin ilk döneminde “her şeyin kendisinden geldiği, kendisine gittiği, kendisinden yapıldığı şeyin; değişenin altında değişmeden kalan, varlığını devam ettiren şeyin ne olduğu sorusuna” (Arslan, 2011a, 88) yönelen Miletli filozoflar için *arkhe*² problemi ön plandadır. Sonraki dönemde ise Sofistler adı verilen bilgeliğin öğreticilerinin bu konuda etkili oldukları görülmektedir.

¹ “Felsefenin başlangıcı” ifadesi bir tartışmayı da beraberinde getirir. Felsefenin Thales ile başlatılması konusundaki tartışmalar için bkz. (Arslan, 2011a, 20-25; Taşkın, 2011, 15-26)

² *Arkhe*’nin Antik Yunan düşünce dünyasındaki çeşitli anlamları için bkz. (Guthrie, 2011, 70)

Bugün de tartışılmaya devam edilen, Protagoras'ın "Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var-olanların var olduğu, var olmayanların var olmadıkları için ... Her bir şey bana nasıl görünürse benim için böyledir, sana nasıl görünürse yine senin için de öyle ... üşüyen için rüzgâr soğuk, üşümeyen için soğuk değildir." (Kranz, 1994, 194) ve "her şey üzerine birbirine karşıt olan iki söz söylemek mümkündür" (Kranz, 1994, 194) sözleri sofistlerin felsefi bakışını özetler niteliktedir. Antik Yunan dünyasının iki büyük ismi Platon ve Aristoteles bilgi probleminde karşıt tarafı - sofistmin reddi - temsil etmektedirler. Onların varlık üzerine görüşleri de buna bağlı olarak farklı bir doğrultuda şekillenmiştir.

Platon, bilginin ne olduğu ve neleri bilebileceğimizle ilgili konuları *Devlet* ve *Theaetetus* ile *Sofist* diyaloglarında ele almıştır.³ Diyalogun başlarında Theaetetus ile Sokrates'in yaptığı konuşma, genel olarak anımsama ve bu anımsamayı ortaya çıkartacak ebe ile ebelik sanatı üzerinedir. (Platon, 2009, 458-463) Hemen devamında ise Theaetetus bilgiyi şöyle tarif eder: "bir şeyi bilen bir kimse, bildiği şeyi algılamaktadır ve şu anda görebildiğim kadarıyla, bilgi algıdan başka bir şey değildir." (Platon, 2009, 463) Diyalog içerisinde, bu bilgi tarifi üzerinden tartışmasına devam eden Platon için, bilgi konusunda hesaplaşılması gereken düşünceler ve filozoflar da ortaya çıkar. Platon, Theaetetus'un yaptığı tanım ile Protagoras'ın "insan herşeyin -hem var olan şeylerin varlığının, hem de var olmayan şeylerin yokluğunun - ölçüsüdür" (Platon, 2009, 463) sözlerinin aynı olduğunu belirtir ve şöyle devam eder: "Algı şu halde, her zaman var olan bir şeyin algısıdır ve bilgi olduğu için de, yanılmazdır." (Cornford, 2010, 58). Cornford'a göre, burada duyuşal niteliklerin doğrudan algısına uygulanışı anlamında, bu türden bir algının yanılmazlığı söz konusu olduğu sürece (Cornford, 2010, 58) Protagoras, Theaetetus ve Platon için algının yanılmazlığı⁴ bilgiye karşılık gelir ve böyle bir algı belirsiz ve karanlık bir gerçekliğe işaret eder (Cornford, 2010, 59). Hiç kimse diğerinin algıladığından daha gerçek algılara sahip değildir. Dikkat edilmesi gereken bir ayırım ise, "var olan bir şeyin algısı" ifadesi ile kast edilen şeyin duyu nesnesi mi yoksa fiziksel nesne mi olduğudur. Platon'un "böyle olunca rüzgârın kendisine ya da soğuk değil mi diyeceğiz; yoksa Protagoras'a, uyararak üşüyenlere göre soğuk, ötekiler için de böyle olmadığını mı söyleyeceğiz?" (Platon, 2010, 464) sorusu bu ayırma dikkat çekmektedir. Hem soğuk hem de sıcak olan rüzgâr algısına karşılık esen tek bir rüzgâr vardır. Platon'a göre bilginin algı olması durumunda ortaya çıkan problemler şöyle sıralanabilir: Bilgi algıysa; doğru veya yanlış yoktur. (152B) Varlık veya gerçek diye bir şey yoktur. (152D-157C) Rüyayla gerçek hayat arasında bir fark yoktur. (157E-158D) Her şeyin ölçütü insan olamaz. (161-164) Ve son olarak ise duyum ve algı gelecekle ilgili şeylerde işe yaramaz (Arslan, 2010, 299-303).

Devlet'in 7. kitabının başında yer alan mağara alegorisi her ne kadar idealar âleminin varlığına dair olsa da onun bilgi ile ilgili düşüncelerine de ışık tutmaktadır. O, ateşin gezdirilen nesnelere üzerine vuran ışığın oluşturduğu gölgeleri görebilen başlarını bile oynatamayacak şekilde bağlı mahpusların, nesnelere birbirlerine anlatmalarıyla ilgili şöyle yazar:

"Şimdi bu adamlar aralarında konuşacak olurlarsa, gölgelere verdikleri adlarla gerçek nesnelere anlattıklarını sanırlar, değil mi?" (Platon, 2003, 183).

Bu sanı yalnızca görme duyusuyla ilgili de değildir; "bu zindanın içinde bir de yankı düşün. Geçenlerden biri her konuştuğunda, mahpuslar bu sesi karşılarındaki gölgenin sesi sanmazlar mı?" (Platon, 2003, 184). Mağaranın içindeki duvara yansıyan gölgeler, sesler ve yapay nesnelere görünen dünya, mağaranın dışındaki nesnelere asıllarının olduğu kısım ise idealar dünyasıdır. Platon mağaranın içindeki algı ile ilgili olarak önemli bir tespiti soru şeklinde şöyle ortaya koyuyor:

"Bu adamların gözünde gerçek, yapma nesnelere gölgelerinden başka bir şey olamaz ister istemez, değil mi?" (Platon, 2003, 185).

Bilgi açısından *doxa* (sanı) ve *episteme* (bilgi) ayırımının net bir şekilde görüldüğü mağara benzetmesi, *Theaetetus* diyalogunda da vurgulandığı gibi, algılarımızın aldatıcı olabileceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu, yalnızca bilgi olarak değil, üzerinde konuşabilmemizin imkânı olarak ideaların varlığının kanıtı için de kullanılır. Mağara benzetmesindeki mahpusların zincirlerinden kurtulmalarından sonra "her şeyi olduğu gibi" görmeleri imkânı, idealar âleminin bilgiye temel olmasının yanında aynı zamanda bilinebilmesinin de olanağını ifade eder. Bunu yapabilecek kişi ise filozofun ta kendisidir.

³ Copleston'a göre yayımlanma sıralamasına göre bir değerlendirme yapılırsa, "Platon daha *Theaetetus*'u yazmaya başlamadan önce "bilgi" dereceleri kuramını geliştirmişti ve bu *Devlet*'te görüldüğü biçimiyle varlık alanının hiyerarşisine karşılık düşüyordu. Buna göre diyebiliriz ki, olumlu irdeleme olumsuz ve eleştireli öncelenmiştir, ya da Platon, bilginin ne olduğuna kararını verdikten sonra güçlükleri irdelemeye ve yanlış olduklarına inandığı kuramları dizgesel olarak çürütmeye dönmüştür." (Copleston, 2013, 22).

⁴ Algının yanılmazlığı ve yanılabilirliği söz konusu olduğunda Sextus Empiricus'un kuşkuculuğun ne olduğu ile ilgili tanımlaması, Platon'un bu eleştirel düşüncesiyle uyum içerisindedir: "Kuşkuculuk, görünüşleri ve yargıları herhangi bir biçimde birbirlerine karşıt konuma getirme becerisidir; öyle ki biz böyle yaparak, sonuçta, birbirine karşıt şeyler ve argümanlardaki güç eşitliği nedeniyle, önce zihinsel bir duraksamaya uğruyor, bunun ardında da "ruh dinginliği"ne ulaşıyoruz." (Empiricus, 2017, 42-43).

Platon'u idealar kuramını düşünmeye iten, kendisinden önce doğa filozofları tarafından ele alınan değişim ve oluş problemidir. O, dil üzerine düşüncelerini ifade ettiği *Kratylos* diyalogunun sonunda şu temellendirmeyi yapar:

“Her şey değişir, hiçbir şey olduğu gibi durmazsa *Kratylos*, bilgiden de söz edilemez sanırım. Çünkü bilgi dediğimiz şey, değişerek bilgi olup durursa, bilgi hep sürecek, kalacak, bilgi olacak hep. Ama bilgi de biçim değiştirirse, bir başka biçim bilgi olarak değişir, bilgi diye bir şey de kalmaz artık. Bilgi durmadan değişip durursa bilgi olmaz; bundan da şu sonuç çıkar: Ne özne kalır bilecek, ne de nesne kalır bilinecek.” (Platon, 2009, 259).

Platon, *Parmenides* diyalogunda ise, ideaların olmaması durumunda bilginin olmaması bir tarafa, düşüncenin ne yöne çevrileceğinin bile bilinemeyeceğine işaret eder (Platon, 2001, 45). İdea düşüncesi Platon için aslında gerçeğin ifadesidir. Matematiksel ifadelerden yola çıktığında üçgenin çizilmesi ya da bir objeye verilen şekli oluşturması üçgen ideasına dayanmaktadır ve gerçek, ona göre, değişmeyen, ezeli ve ebedi olmalıdır. Her şeyin değiştiği bir dünya için bilgiyi olanaklı kılmanın yolu değişmeden kalan bir dayanak noktasıdır. Değişmeden kalan bir dayanak noktasını oluşturan idealar, Platon'un bilgiye ulaşmada tümdengelimsel akıl yürütmeleri ön plana çıkarttığını göstermektedir. Ancak üçgen ideasının gerçekliğini görebilen kişi bir objedeki üçgen şeklini bilebilir. Bütün bunlarla birlikte, Platon'a göre, ideaların bilgisi hatırlamamız gereken bilgidir. Bilgiye tek tek objelere bakarak ulaşamayız, yani tek tek olanlardan genel bir kavrama ulaşamayız. Ancak genel bir kavramdan - ideadan - yola çıkarak tek tek objelerin bilgisine ulaşabiliriz. Bu nedenle idealar, yani gerçekliğin ifadeleri bilgi açısından zorunludur. Bunun nedeni oldukça basit bir kabuldür: Gerçek, algılarımızın ötesindedir. Ancak algılarımız olmaksızın gerçekliğin ne olduğuna dair doğru önermeleri ifade edebilir miyiz? Kapalı bir düzenek şeklinde oluşturacağımız sanal bir dünya için bile o sanallığın algılanması zorunludur. Gerçekliğin algılanması konusunda günümüzde hâkim olan görüş, Einstein'ın Görelilik Kuramı⁵ özellikle zaman ve mekânın da algılayana göre değiştiğini açıkça ispatlar. Einstein için ve bizler için yenilik, düşüncenin kendisi değil ispatıdır. Platon, *Theaitetos* diyalogundaki “başka bir insana, herhangi bir şey, sana görüldüğü gibi görünüyor mu?” (Platon, 2009, 466) sorusuyla temel problemin kapısını aralar görünmektedir. Platon'un sorusu, özü bakımından sofistlerden Protagoras ve Gorgias'ın işaret ettiği göreliliğe de gönderme yapar.⁶

Platon'un mağara benzetmesi bize insanlar gerçekliğe baktıklarını sanırken aslında, sadece ve sadece, zincirle bağlı bir biçimde duvardaki yansımaları izliyor olabilir. Gerçekliğe seyirci olarak bakan insan zincirlerinden kurtularak idealar âlemini keşfe çıkabilir. Bu filozof bugünün bilimsel keşiflerle evren ve gerçeklik algımızı şekillendiren bilim adamlarıdır. Onlar algılarımızın ötesine geçerek günümüzde evrenin model ve matematiksel olarak anlaşılmasını sağlamışlardır.

III. Aristoteles'in Realizmi

“Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler” (Aristoteles, 1996, 75). Aristoteles'in insanlığın belleğine kazınmış belki de en ünlü sözüdür. Sözün öyle açıklayıcı bir etkisi vardır ki “insan neden doğal olarak bilmek ister?” sorusunu sormak gereksiz kalır. Bununla birlikte sözün arkasında cevap bulması gereken bir soru kendini duyurur. Aristoteles'in çözmeye giriştiği bu soru şöyle formüle edilebilir: Bilmek eyleminin nihai olarak kendine yöneldiği bilgi nedir? Diğer bir ifade ile insan esasında neyi bilmeye yönelik bir varlıktır? Bu bilgiye nasıl ulaşılabileceği ise felsefi incelemenin başlıca hedefini oluşturur. Bununla birlikte, ahlaktan siyasete, mantıktan metafiziğe ve bilimden sanata insani etkinliğin tüm konuları ile ilgilenen Aristoteles'in bilgiye ilişkin düşüncelerini onun tek bir eserinde derli toplu olarak bulamayız. O, düşüncelerini bilginin ne olduğuna odaklanmamış, bunun yerine özellikle doğru bilgiye ulaşabilmenin biçimsel formlarını derinlemesine incelemiştir. Bu incelemeleri bilimsel yöntemin gelişmesinde de etkili olmuştur. Tasım formu ile elde ettiğimiz bilgilerimizin denetlenmesine ihtiyaç vardır ve Aristoteles bu denetleme işlemi için mantık adı altında toplanan kurallar bütününe nasıl kullanacağımızı göstermiştir.

⁵ Görelilik kuramını örnek üzerinde değerlendirmek, konumuzla ilgisinin de anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Işık hızında seyahat eden bir kişi için geçen zaman ile dünya üzerinde yaşayan bir kişi için geçen zaman aynı değildir. Işık hızında seyahat eden kişi için zaman dünya üzerinde bulunan kişiye göre daha yavaş ilerleyecektir. Bu ışık hızı olmasa bile uzaydaki zamanla dünya üzerindeki zamanın uyuşmaması ile de gösterilebilir. 1962'deki bir su kulesinde yapılan saat deneyinde, Dünyaya daha yakın olan saatin genel görelilikle tam bir uyum içerisinde daha yavaş çalıştığı tespit edilmiştir (Hawking, 2013, 51). Bu zaman farkı örneğin, uyduların zaman akışı ile dünya üzerindeki saatlerin zaman akışı uyuşmadığı için uydulardan gelen bilgilerde senkronizasyon yapmayı zorunlu kılmaktadır.

⁶ Protagoras'ın göreliliğe işaret eden fragmanı “Bütün şeylerin ölçüsü insandır, varolanların olduğunun, varolmayanların olmadıklarının... Herbir şey bana nasıl görünürse benim için öyledir, sana nasıl görünürse senin için de öyle ... üşüyen için rüzgar soğuk, üşümeyen için soğuk değildir.” (Kranz, 1994, 194) Gorgias'ın ortaya attığı üç temel düşünce: “Hiçbir şey yoktur; varsa bile insan için kavranılamazdır; kavranılır olsa da öteki insanlara bildirilemez ve anlatılamaz.” (Kranz, 1994, 197).

“Aristoteles’in metafizik, siyaset felsefesi, etik, bilgi teorisi ve mantık alanındaki eleştirel soruları ve yaratıcı düşünceleri kendisinden sonraki filozofların neredeyse tamamını etkilemiştir.” (Hamdioğlu, 2015, 96) Bunda onun felsefe problemlerine karşı sistematik bir tavır sergilemesinin önemi büyüktür. Onun sistematik yaklaşımı içerisinde bilgiye dair söyledikleri eserlerine dağılmış olarak karşımıza çıkar. Bu dağınık yapının temel nedeni ise Aristoteles’in bilgi konusundaki yaklaşımıdır. Aristoteles bilgi konusunda, ideaların zihnin ve fenomenal dünyanın dışında bir gerçekliğe sahip olduğunu iddia eden ve bu nedenle düşünceleri bir kavram realizmi olarak değerlendirilen Platon’dan farklı olarak, ideaların gerçekliğini sorgular ve bireysel olanların gerçekliğini kabul eder. Aristoteles’in kelimenin tam anlamıyla realist bir filozof olarak kabul edilmesinin nedeni bu yaklaşımıdır. Platon tekil objelerden niteliklere ve ilişkilere kadar fenomenal alanın tamamının ideaların veya genel formların birer kopyası olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda, onun idealar tartışması evrensel problemine de bir çözümleme getirmektedir. Aristoteles felsefesi ise tartışmayı daha farklı bir boyuta taşımaktadır. Aristoteles formların objelere içkin olduğunu, yani formların objelerin dışında bir varoluşa sahip olmadıklarını iddia eder. Bu nedenle onun Platon eleştirisi genel kavramların varlığına yönelik değil, onların gerçeklik içerisindeki yeri ve gerçeklikle ilişkisine yöneliktir. Burada Aristoteles gerçeklikle genel formların ilişkisinin nasıl kurulduğunu göstermek için ilk defa onun felsefesinde karşılaştığımız kategori kavramına başvurur. Aristoteles’in felsefesinde bu kavram varlığın en genel cinslerine yani tekil adların sınıflarına karşılık gelmektedir.

Aristoteles, *Organon*’un birinci kitabı olan *Kategoriler*’de önermeleri oluşturmamızı sağlayan kavramları ele alır. “*Kategori* kelimesi Yunanca’da ve Aristoteles tarafından kullanıldığı teknik bağlamda “yüklem” anlamına gelmektedir.” (Arslan, 2011b, 66) Buradaki yüklemi ‘en genel yüklem’ olarak anlayabiliriz ve Aristoteles, “bu en genel yüklem dış dünyada bir karşılığı olduğuna inanmaktadır.” (Arslan, 2011b, 66). Onun için kategoriler bizim sınıflandırma yapmamıza yardımcı olan bağlantıları içermektedirler. O, kategorileri şöyle sıralar:

“Hiçbir bağlantısı olmayan deyimler öz, nicelik, nitelik, görelilik, nerelik, zaman, durum, sahip olma, etki ve edilgi ifade ederler. Bir kelime ile söylenecek olursa, sözgelimi, insan, at: özdür; sözgelimi: iki-dirsek-uzun, üç-dirsek-uzun: niceliktir; ak, gramerci: nitelik; misil, yarım, daha büyük, görelilik Lykeion’da, Agora’da: nerelik; dün, geçen yıl: Zaman; yatmıştır, oturmuştur durum; ayakkabıları ayağındadır, silahlıdır: sahip olma; o kesiyor, o yakıyor: etki; o kesiliyor: edilgidir.” (Aristoteles, 1995, 6).

Bu terimler tek başlarına bir doğruluk değerine sahip değildirler. Tek başına bir terimi aldığımızda, örneğin ‘insan’ terimi kendi başına doğru ya da yanlış olamaz. Doğru ya da yanlış değerini alabilen önermedir. Aristoteles’in *Organon*’unun ikinci kitabı olan *Önerme*’de (*Peri hermenias*) bu durumla ilgili şu tespiti önemlidir: “İnsan kelimesinin pekâlâ bir manası vardır: bununla beraber onun varolduğunu veya varolmadığını anlatmaz. Ancak ona başka bir şey eklenirse tasdik veya inkâr olacaktır.” (Aristoteles, 1996b, 9). Önermelerdeki tasdik (olumlama) ve inkâr (olumsuzlama) özne ve yüklem adını verdiğimiz iki terim arasındaki ilişkinin ifadesidir. Önerme, özne terimine (objeye) ilişkin bir anlatımdır aslında, buna karşın kavram objeye işaret eder. Aristoteles tek başına önermenin verdiği bilgi ile de yetinmenin eksik kalacağı düşüncesindedir ve tasım (*sylogismos*) öğretisinde öncül ve sonuç önermeleri arasındaki ilişki ele alınır. Aristoteles için tasım öğretisi önemlidir çünkü “bilgide asıl rolü akıl yürütme oynar.” (Aster, 2015, 179). Doğa bilgini olarak da kabul edilen Aristoteles, doğayı olduğu gibi yani duyularımıza görüldüğü gibi bilmek ister (Aster, 2015, 173). Bu nedenle genel formların algının değişken fenomenleri içerisinde olduğunu iddia eder. Tek tek gözlemlenenler üzerinden bilgi sahibi olmak için tümevarıma ihtiyaç duyarız ve “gerçekte, biz ancak tümevarım veya ispat yolu ile öğreniriz.” (Aristoteles, 1996c, 49). Ancak bu öğrenmenin de bilgi bağlamında sınırlılıkları vardır. Aristoteles için bilimsel bilginin duyum yoluyla elde edilmesi mümkün değildir: “Duyumun konusu sadece bireysel bir nesne değil, belli bir özelliğe sahip bir nesne olsa bile bu nesneyi bireysel bir nesne, yani belli bir yer ve zamanda yer alan bir nesne olarak algılamak zorundayız. Ama tümel olanın, bütün durumlarda gerçek olanın algılanması imkansızdır, çünkü tümel olan “şu” ve “şu anda” olan değildir ... Algının bireysel olanı konu olarak almasına karşılık bilimsel bilgi tümelin tanınmasını gerektirir ... çünkü algının konusu tümel olan değildir.” (Aristoteles, 2011, 47). Burada Aristoteles’in bilimsel bilginin taşınması gereken kıyas yapısının neden tündengelim olduğu ve kıyaslara dayanan kanıtlama özelliği taşınması gerektiği anlam kazanmaktadır. Bilgi biçimsel olarak tümevarım ve tündengelim yoluyla elde edilse de tümevarım bilimsel bilgiye temel olamaz, “çünkü tümevarımda belki özü, doğayı, tümeli görebiliriz. Ama onu nedenle göremeyiz, onun varlığının zorunluluğunu göremeyiz.” (Arslan, 2011b, 106). Buna karşın kendileri kanıtlanmamış öncüllere ihtiyaç vardır, örneğin ‘Sokrates’in ölümlüdür’ önermesi bir sonuç olarak ‘Bütün insanlar ölümlüdür’ öncülünden çıkartılmaktadır. Bilgi sürecinde evrensel doğrular başlangıç için gereklidir. Bu başlangıç noktaları sağlandıktan sonra geriye akıl

yürütme yoluyla bilgi edinmek kalır. Burada amaç evrensel bir doğruyu henüz bilinmeyi bilindir kılmak için kullanmaktır. Tümevarım ile bunu yapmak mümkün değildir çünkü tümevarım bize somut olan hakkında bir genelleme verir. Asıl olan ise soyut olandan somut olanı çıkarabilmektir.

Aristoteles'in bilgiye dair bu düşünceleri onun gerçeklik düşüncesine de ışık tutar niteliktedir. Aristoteles için "doğanın varolduğu deneyle sabittir ve kanıt gerektirmez. Onun varlığının kanıtlanmasını talep etmek, insanın kendisini rengi doğrudan göremediği için onun varlığına dair kanıt isteyen bir körün yerine koymasına benzer." (Ross, 2011, 116). Ancak yine de "gerçekten var olan nedir?" sorusunu sormamız anlamsız değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi gerçekten var olan, ona göre, bireylerdir, Platon'un çok sevdiği idealar değildir. Tek tek var olanlar birer tözdür. Töz şu varlık olarak zaman, mekân, nitelik, nicelik, durum, etki ve edilgi gibi kategorilerle yüklenen ama kendisinde başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan asıl varlıktır. Tek tek varolanların veya bireylerin bir maddi bir de formel yönü vardır. "Aristoteles, bir şeyin maddesinden ziyade formunun, o şeyin doğası olmasının daha uygun olduğunu, çünkü birşeyin bilkuvve var olmasından, yani sadece maddenin var olmasından çok bilfiil varolması, yani formuna erişmesi durumuna ne ise o şey olduğunu, doğasını kazandığını savunur." (Ross, 2011, 117). Platon'da hem gerçeklikte hem de düşüncede form ve madde birbirinden ayrılmasına rağmen Aristoteles'te gerçeklikte madde ve form birbirinden ayrılmaz. Örneğin insanın maddesi bir tarafta formu bir tarafta diye düşünmeye çalışmak insanı ortadan kaldırmak anlamına gelecektir. Madde hiçbir zaman tek başına bulunmadığı için ona ulaşmamız mümkün değildir ve bu anlamda belirsizdir ama "bilkuvve" oluştur ve formu taşıyandır. Form ise "bilkuvve"ye göre öncelikli ama onu o şey yapan hem duyumlanan biçim hem de akılla kavranan özdür. Bu düşünceleriyle Aristoteles Platon'un idealarını duyulur dünyaya taşımaktadır: "Fiziksel şeylerin madde ve formu, gerçeklikte değil, düşüncede ayırt edilebilir unsurlardır. Madde asla saf halde bulunmaz, daima belli bir form almış olarak bulunur. Onun hiç olmazsa, ya eter, ya ateş yahut su ya da toprak olmasına yetecek ölçüde bir form ya da belirli bir karakter almış olarak bulunması gerekir. Bunlar en basit 'doğal cisimler'dir. Form bazen saf halde bulunsa bile bu form fiziksel şeylerin formu değildir. Saf formlar yalnızca Tanrı, küreleri hareket ettiren akıllar ve belki de bir bedenle birlikte bulunduğu süreden önce ve sonra insan aklısıdır (faal akıl)." (Ross, 2011, 114-115).

"Bir obje karşısında sorduğum ilk soru, "bu nedir? sorusudur. Bu soruya cevap verebilmek için, bu objeyi genel bir "kavram" içine koymak gerekir. Karşımdaki obje için "bu bir insandır" derken, bu objeyi bir kavrama dâhil etmiş olurum." (Aster, 2015, 181). Dahil ettiğimiz kavramlar genel kavramlar olarak Platon'da objeden bağımsız bir gerçekliğe sahiptir. Aristoteles'te ise objenin kendisinde bulunur. Platon için idealdan pay alma ilişkisi içinde olan objeye karşılık, Aristoteles'te objenin kendisi olarak bireysel özellikleri ve kendisine benzeyenler ile birlikte sahip olduğu özellikleri kendinde taşıma vardır. Buradan genel kavramların dilsel yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Dil ise düşünmenin elbisesi, formu gibidir. "Aristoteles, düşünmemizin objeleri yansıttığı; konuşmamızın da düşünmeyi tam ve dosdoğru olarak yansıtmakta olduğu kanısındadır." (Aster, 1994, 15). Aristoteles için düşünme, dil ve gerçeklik arasındaki ilişki ana hatlarıyla bir örnek üzerinden şöyle verilebilir. Bir çınar tohumu, öncelikle obje olarak düşünüldüğünde ve kategoriler bağlamında ele alındığında öz olarak çınardır. Bir çınar tohumundan yalnızca çınar ağacı yetişir ve bu zorunluluk bütün çınar tohumları için geçerlidir. Bu zorunluluğu sağlayan ise Aristoteles'e göre "cins" ortaklığıdır. Tohumun kendisi cins olarak bir sınıfa üyedir ve bu üyelik diğer çınar tohumları ile olan ortak özelliklerini taşır. Diğer yanıyla ise yetiştiği çevre ve diğer koşullara göre aldığı şekil bireysel özelliklerini ortaya çıkarır. Bir cins altında toplamak, önceki bölümde Platon'un ele aldığı problemi, yani değişimin, çeşitliliğin olduğu bir dünyada bilginin mümkün olması için gerekli olan tek tek objeler arasındaki ortak olan nitelikleri nasıl bilebildiğimize dair problemi açıklığa kavuşturmuştur. Bir objenin ait olduğu cinsi ve sınıfı doğru şekilde belirlemek o objenin cins-tür ilişkisini de ortaya çıkarır. Böylece, objeler arası sınıflandırma yapısı yardımıyla doğaya daha rahat bakılabilir.

IV. Sonuç

Felsefe tarihinde gerçeklik algısı doğrudan bir problem olarak ele alınmamıştır. Bununla birlikte, bu ifadenin bilgi problemi ile ilgilenen filozofların neredeyse tamamının sınırlarını belirleyen içeriğe sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Şöyle ki, "bütün felsefe tarihinde özne-nesne bağıntısı çift kutuplu bir bilgi fiilini ifade ettiği için, yorumlamalar özneye göre, nesneye göre veya ikisi arasındaki uyuma göre, birinin ötekine indirgenmesine göre, türlü şekillerde yapılmıştır." (Ülken, 2000, 72) Özne-nesne arasındaki bu bağıntıların tamamında dış dünyayı bilebilmenin imkânı, dış dünyanın algılarımıza verili olmasının zorunluluğunda yatar. Gerçeklik algısı tam da bu bağlamda anlamını bulan bir ifadedir. Greklerde zaman ve mekân, daha çok değişim ve hareket ile birlikte ele alınmıştır. Periyodik hareketler olmaları bakımından gökyüzündeki hareketler zaman hesaplamalarında insanlığın her döneminde yol gösterici olmuştur. Aristoteles'in kozmolojik modeli, Ptolemaios'un (Aristoteles'in etkisinde kalarak) MS ikinci yüzyılda ortaya

koyduğu şekliyle Kopernik'e değin etkisini sürdürmüştür. Kopernik devrimi ile ortaya konulan kozmolojik modellemedeki değişiklik, mekân ve zaman konusundaki çalışmaları fiziksel bir değerlendirmeye dönüştürmüştür. Ptolemaios'un kozmolojik modelinin doğru kabul edildiği dönemler için gerçeklik öyle olmasa da hesaplamalar doğruluğuna kanıt olarak sunulmuştur. Kopernik'ten Newton'a ve Newton'dan Einstein'a gök cisimlerinin hareketine ilişkin gerçeklik aynı kalırken *bilgi* değişmiştir. Doğa bilimlerindeki gerek alternatif teoriler gerekse de teknolojinin desteği ile gerçekleşen gözlem araçlarındaki gelişmeler evrene bakışımızı değiştirmiş ve geliştirmiştir. Günümüzdeki bilgilerimizi geçmişteki bilgi/sanılarımızla karşılaştırırsak, dünyanın şeklinin nasıl olduğuna ilişkin tahmin ve görüşler, yerlerini, evreni oluşturan milyarlarca galaksinin oluşumu ve yapısına dair bilgilerimize bırakmıştır. Bugün galaksilerin resimleri üzerinde incelemeler yapıp, farklı tekniklerle dünya benzeri gezegenleri arıyoruz. Burada gerçeklik algısının önündeki en büyük engel algılarımızdaki sınırlılıklardır. Geliştirilen aletler aracılığıyla algıdaki sınırlılıklar oldukça aşılmıştır. Ancak dış dünyadaki nesnelere gerçekte nasıl olduklarını bilip bilemeyeceğimiz noktasında kesin bir görüş hâkim değildir? Bununla birlikte teknolojiye gelişmeler gelecekte bu sorunun bir çözüme kavuşturulacağı yönündeki inancımızı kuvvetlendirmektedir. Bu durumun gerçeklik algımızı nasıl değiştireceğini zaman gösterecek. Belki o zaman felsefi inceleme içinde karşılaştığımız görünüş-gerçeklik, fenomen-idea, madde-form vb. ayrımları net bir şekilde değerlendirme imkanı bulacağız.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (1995). *Organon I: Kategoriyalar*. Çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (1996b). *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aristoteles (1996b). *Organon II: Önerme*. Çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (1996c). *Organon IV: İkinci Analitikler*. Çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (2011). *İkinci Çözümlenmeler*. Çev. Ali Houshiary, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi Cilt 2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2011a). *İlkçağ Felsefe Tarihi Cilt 1*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2011b). *İlkçağ Felsefe Tarihi Cilt 3*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aster, Ernst von (1994). *Bilgi Teorisi ve Mantık*. Çev. Macit Gökberk, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Aster, Ernst von (2015). *Ernst von Aster'in Ders Notları: Felsefe Tarihi İlkçağ ve Ortaçağ*. (Der. Vural Okur), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Copleston, Frederick (2013). *Felsefe Tarihi: Platon*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Cornford, F.M. (2010). *Platon'un Bilgi Kuramı*. Çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Denkel, Arda (2003). *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Empiricus, Sextus (2017). *Kuşkuculuk*. Çev. Mustafa Kaya Sütçüoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Guthrie, W.K.C. (2011). *Yunan Felsefe Tarihi - Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar Cilt 1*. Çev. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hamdioğlu, Yakup (2015). A Brief Account of the Relation between Prudence and Decision in Aristotle's Nicomachean Ethics. *Beytulhikme An ternational Journal of Philosophy*, V. 5/1, s. 95-103
- Hawking, Stephen (2013). *Zamanın Resimli Kısa Tarihi*. Çev. Barış Gönülşen, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Kranz, Walther (1994). *Antik Felsefe*. Çev. Suad Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Platon (2001). *Parmenides*. Çev. Saffet Babür, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Platon (2003). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyuboğlu-M.Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2009). *Diyaloglar*. Çev. Teoman Aktürel, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ross, David (2011). *Aristoteles*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Russell, Bertrand, (1972). *Mistisizm ve Mantık*, Çev. Aysel Usluata, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Taşkın, Ali (2011). Felsefeyi Thales'le Başlatma Geleneği Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Felsefe Dünyası*, S. 54, s. 15-26.
- Ülken, Hilmi Ziya (2000). *Genel Felsefe Dersleri*. İstanbul: Ülken Yayınları.